Xalq qəzeti .- 2024.- 5 iyun, № 117.- S.16.

Bakı milyonçuları

"Dəyirmanlar kralı" Ağabala Quliyev

Onun haqqında ilk dəfə Bakı kəndlərinin yaşlı adamlarından eşitmişdim. Deyirdilər ki, min bir əziyyət bahasına özünə gün-güzəran qurub. İllər ötüb, zəhmətsevərliyi ona şöhrət gətirib. Milyonçu olub. O dövrlərdə onun adı çox məşhurlaşıb. Amma ömrünün son günləri təbəddülatlarla keçib...

Ağabala Hacıqulu oğlu Quliyev 1862-ci ildə Bakının Keşlə kəndində anadan olub. Ailələri yoxsulluq içərisində yaşayıb. Atası aftafa düzəldib satmaqla məşğul olub. Ailənin dolanışığı o qədər ağır olub ki, Ağabala kiçik yaşlarından bazarda işləməyə məcbur olub. O, anasının bişirdiyi qutabları satmaqla evə gündəlik ruzi gətirib.

Bir müddət sonra Ağabala şəhərdəki böyük dəyirmanların birində fəhləlik etməyə başlayıb. İlk vaxtlar çətinliklərlə üzləşsə də, burada çalışdıqca qarşısında yeni yollar açılıb. O, işgüzarlığı ilə dəyirman sahibi, erməni milyonçusu Tatasovun etimadını qazanıb. Buna görə Tatasov 16 yaşlı Ağabalanı öz dəyirmanına müdir təyin edib. Dəyirman müdiri işləməyə başlayandan sonra Ağabalanın qazancı xeyli artıb. O, bir qədər sərmayə toplayandan sonra müstəqil fəaliyyət göstərməyə qərar verib.

Ağabala yaxşı bilirdi ki, dəyirmanı olan kənd çörəkli sayılır. Bu məqsədlə doğma kəndi Keşlədə köhnə bir dəyirman alıb. Dəyirmanı işə salmaq elə də asan olmayıb. İmkanlı bir iş adamından sələmə pul götürüb. Köhnə dəyirman üçün yeni texnika alıb və dəyirmanın fəaliyyətini bərpa etdirib. Günlər keçdikcə Ağabalanın dəyirmanının üyütdüyü una böyük tələbat yaranıb. Hətta Tağıyev və Sadıxov kimi milyonçuların dəyirmanları gücünə və üyütdüyü unun keyfiyyətinə görə Keşlədəki dəyirmandan geri qalıb. Qeyd etmək yerinə düşər ki, Ağabalaya məxsus dəyirmanlar Rusiyanın Stavropol, Krasnodar və Rostov şəhərlərindən Bakıya vaqonlarla gətirilən yüksək növ taxılla təmin olunurdu.

...Tezliklə Ağabala Quliyev təkcə Bakının deyil, bütün Qafqazın "Dəyirmanlar kralı"na çevrilib. Daha sonra Rusiyanın ayrı-ayrı şəhərlərində tikdirdiyi dəyirmanlar ona şöhrət qazandırıb. Onun adı o illərdə artıq məşhur milyonçular Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Şəmsi Əsədullayev, Musa Nağıyev, Əjdər bəy Aşurbəyov, İsa bəy Hacınskinin adı ilə yanaşı çəkilirdi.

Vikipediyada onun haqqında oxuyuruq: "Yalnız Bakıda deyil, İran, Şimali Qafqaz və Rusiyada da dəyirmanlar sahibi, tez-tez Qərbi Avropa ölkələrinə səyahət edən, Bakının "inhisar padşahları"ndan biri olan Ağabala Quliyev milli memarlıq ənənələrində ev inşa etdirməyi qərara alır. O, şəhər tikililərində istifadə olunan Avropa dəbinə qarşı etirazını bildirərək, məşhur memar Y.Y.Skibinskini Bakıya dəvət edib və ona layihə sifariş edib. Ondan Şirvanşahlar sarayı, bütövlükdə, Yaxın Şərq və ərəb memarlığı ənənələrindən bəhrələnməyi tələb edib. Skibinski yeni binanın layihəsini qısa müddətdə işləyərək hazırlayıb".

Qısa müddətdən sonra Bakıda Ağabala Quliyevin gözəlliyi hər kəsi heyrətləndirən son dərəcə yaraşıqlı evi inşa edilib. Bina Skibinskinin yaradıcılığında mühüm əhəmiyyət tutmaqla, Azərbaycan milli memarlığının ən yaxşı nümunələrindən biri kimi dəyərləndirilir.

Təsadüfi deyil ki, Ş.Fiqarov-Fətullayev qeyd edir ki, Ağabala Quliyevin evinin memarlığının təsiri altında 1898–1901-ci illərdə Nikolayevskaya (indiki "İstiqlaliyyət") küçəsində digər məşhur memar V.Qoslavskinin layihəsi əsasında H.Z.Tağıyevin "Qızlar məktəbi"nin binası inşa edilmişdir.

Hörmətli oxucu, Ağabala Quliyev haqqında məlumatları araşdırarkən bir çox maraqlı faktlara rast gəldim. Məsələn, sən demə, məşhur Molla Nəsrəddinçi rəssam Əzim Əzimzadə Quliyevin dəyirmanlarından birində fəhləlik edib. Sonralar onun fitri istedadını görən milyonçu Ağabala Quliyev Əzim Əzimzadənin rəssam kimi fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradıb və ona təqaüd ayırıb.

Ağabala Quliyevin evi

Ağabala Quliyev bir ictimai xadim kimi xalqın mənafeyini müdafiə edib. Bakıda 1916-cı ildə baş vermiş "Qadın qiyamı"ndan sonra əhaliyə pulsuz un paylayıb. Eyni zamanda, Bakıdan Batuma neft kəmərinin çəkilməsində xüsusi xidmətləri olub.

Birinci Dünya müharibəsi zamanı Osmanlı Türkiyəsinin Nargin adasına sürgün edilən minlərlə əsgər və zabitlərinin azad edilməsində milyonçu Ağabala Quliyev öz sinəsini qabağa verənlərdən biri olub. Əsirlərin çoxu Nargindən Astaraya qaçırılıb, oradan da Osmanlı Türkiyəsinin İrandakı konsulluğuna təhvil verilib.

Birinci cahan savaşından sonra Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti öz fəaliyyətini daha da genişləndirib. Həmin vaxtlarda Bakıya Turkiyədən gələn qaçqınları yerləşdirmək, yedizdirmək, isti pal-paltarla təmin etmək baxımından da Ağabala Quliyev xeyli iş görüb. Xeyriyyə cəmiyyətinin vasitəsilə qaçqınların qayğısına qalıb.

Bütün bunlarla bərabər, milyonçunun ictimai-siyasi fəaliyyətində sapındırmalar da olub. O, gözlənilmədən "Rus xalqının ittifaqı" adlı qaragüruhçu təşkilata üzv yazılıb. Buna görə də cəmiyyətdə nüfuzunu kəskin itirməyə başlayıb. Bir müddət hətta həbsdə olub. 1920-ci ilin yazında milyonçu həbsdən çıxıb və İrana gedib. O zaman bolşeviklər Bakını işğal etmişdilər. Ağabalanın mülkləri müsadirə olunub, ev-eşiyi talan edilib. Ailəsi öz evindən çölə atılıb. Ağabala Quliyev min bir əziyyətlə ailəsini Bakıdan çıxara bilib. Arvadını və uşaqlarını İrana, sonra Türkiyəyə keçirib. Qızları Sara və Rübabəni İstanbulda kolleca düzəldib. Onlar burada ailə qurublar. Oğlu Ağaismayıl isə gənc yaşlarında vəfat edib.

Bəli, milyonçu Ağabala Quliyevin ömrü acılı-şirinli nağıla bənzəyir. Təəssüf ki, ömrünün son illərində taleyi üzünə gülməyib. Onun nə vaxt və harada vəfat etdiyi barədə də dəqiq məlumat yoxdur. Yalnız o məlumdur ki, ömrünün sonuna yaxın Təbrizdə sərgərdan həyat yaşayıb və keçmiş milyonçu acınacaqlı vəziyyətdə dünyasını dəyişib.

Həzi HƏSƏNLİ,
şair-publisist